

Сузько А.У. (Мазыр, Беларусь)

ВОБРАЗ РАДЗІМЫ І ЯГО МАСТАЦКАЕ ЁВАСАБЛЕННЕ Ў ПАЭЗІИ МАКСІМА ТАНКА

У сучаснай літаратурна-мастацкай сітуацыі патрыятычная лірыка ўсё часцей саступае месца больш прыватным, інтымным, медытатыўным відам паэтычнага самавыяўлення. Але вобраз радзімы, бацькоўскай зямлі, родных мясцін прысутнічае ў творчасці бадай што ўсіх мастакоў слова. Звязана такая асаблівасць літаратуры з архетыповым характарам вобраза Радзімы, з яго ўніверсальнай, культуралагічнай прыродай.

Патрыятычная лірыка Максіма Танка пазбаўлена пафаснасці, палемічнасці, публіцыстычных інтанацый. Яна пранікнёна-спавядальная, па-філасофску ўскладненая, метафарычная. Адзначаныя ўласцівасці мастацкага стылю паэта вынікаюць з аўтарскай тэндэнцыі да паэтызацыі, лірычнай сакралізацыі першаасноў нацыянальнага быцця, дзе вобраз зямлі, бацькоўскага краю становіцца ідэйна-эстэтычнай дамінантай.

Радзіма ў мастацкім свеце М. Танка даволі часта атаясамліваецца са святыняй, да прамаўлення імя якой лірычны герой праходзіць праз своеасаблівы падрыхтоўчы абрад духоўнага і фізічнага ачышчэння:

Перад тым як вымавіць тваё імя, Радзіма,
Я, быццам джангарчы,
калі збіраецца спяваць,
Свой рот крынічнаю вадою палашчу,
Як сейбіт, выйшаўшы з сяўнёю поўнай,
Я кланяюся полю, хмарам, сонцу,
Як воін перад невядомым лёсам,
Я апранаю чыстую кашулю [1, с. 188].

Выкарыстанне паэтам культурных вобразаў іншых народаў, у прыватнасці вобраза джангарчы – калмыцкага народнага спевака-музыкі, падпарадкавана ідэі паэтычнага ўшанавання роднай зямлі. Паважлівае, далікатнае стаўленне да спеваў тлумачыцца велічнасцю, значнасцю ролі музыкі і яго справы ў народнай культуры, наданнем мастаку, творцу народнай свядомасцю дэміургічных характарыстык. Сейбіт перад адказнай справай прасіў прыроду паспрыяць добраму ўраджаю, бо разумее яго боскую сутнасць. Воін, усведамляючы, што чарговае змаганне з ворагам можа стаць

апошнім (а значыць адбудзеца сустрэча са смерцю), апранаў чыстую белую кашулю. Такім чынам, у мастацкай канцэпцыі жыцця М. Танка сустрэча з радзімай асацыіруецца не толькі з радасцю, урачыстасцю, але і з духоўным адраджэннем, ачышчэннем.

Для лірычнага героя М. Танка радзіма – неад’емны кампанент шчасця, гармоніі з навакольным светам, самім сабой, паказчык адчування паўнаты жыцця. Так, шчасце, на яго думку, складаецца з “... солі, // З хлеба, сабранага ў полі, // З поту, дарожнага пылу, // З роднага небасхілу...” [1, с. 107]. Дамінантныя ў ідэйна-мастацкім плане вобразы – соль, хлеб, пот, дарожны пыл, родны небасхіл, дружба, песня – ствараюць разгорнутую метафару, якая раскрывае сэнс і сутнасць чалавечага жыцця. Верш, пабудаваны паводле прынцыпу паэтычнай градацыі, падкрэслівае асноватворнасць патрыятычнага кампанента для мастацкай карціны свету М. Танка.

У лірычнага героя М. Танка настолькі абвостранае адчуванне сваёй сувязі з роднай зямлёй, што ўсе, нават самыя дробныя ландшафтныя і пейзажныя атрыбуты запаветнага краю набываюць вызначальную ролю, становяцца маркерамі яго грамадзянскай свядомасці. Таму вобраз роднага небасхілу з’яўляецца важным кампанентам танкаўскага светаразумеання, гарманічнай карціны нацыянальнага быцця. Невыпадкова ў вершы “Слухай, Харон-перавозчык...” гучыць пранікнёная просьба лірычнага героя да злавеснага перавозчыка з царства жывых у царства мёртвых:

Слухай, Харон-перавозчык,
З дарамі я не паскуплюся,
Толькі далёка за Сцікс не вязі ты,
Прашу цябе ў скрусе.

Чуць хачу пеўняў сваіх валачобнікаў
Ранкам пагодным,
Бачыць хоць дым, што ўздываецца ў неба
Над берагам родным [1, с. 281].

Усё ў гэтым вершы падпарадкавана адной асноватворнай ідэі: сувязь чалавека і радзімы настолькі моцная, кроўная, што іх пасмяротнае расстанне – самае страшнае пакаранне, што можа чакаць сапраўднага патрыёта. Практычна верш уяўляе сабой творчае пераасэнсаванне рэмінісцэнцыі з паэмы Гамера “Адысея”. Гамераўскі герой Адысей, седзячы на беразе вострава чараўніцы Цырцэі, прагнуў убачыць хоць бы дым, што ўздываецца ў неба над родным востравам Ітака. М. Танк пашырае семантыку пачуцця настальгіі антычнага героя спрадвечна беларускімі культуралагічнымі рэаліямі – вобразам валачобнікаў, што, паводле народных традыцый, на свята Вялікадня хадзілі ад хаты да хаты, збіраючы пачастункі, жадаючы гаспадарам дабрабыту і вялікага ўраджаю.

Смерцю, стратай зроку, слыху, голасу (бяспрэчна, у метафарычным сэнсе) пагражае лірычнаму герою страта Радзімы:

Аслепшы,
Яшчэ можна з кульбакай
Дарогу дадому знайсці.
Аглухшы,
Яшчэ будзе чуць
Скрып дзвярэй сваёй хаты.

Анямеўшы,
З сябрамі бяседу вясці
Ва ўспамінах.

Толькі страціўшы Радзіму,
Будзеш, як камень,
Сляпы, і глухі, і нямы [1, с. 216].

Паводле народных павер'яў, у камяні ператвараліся “грэшнікі, якія працавалі ў тыя дні, калі адзначаюцца вялікія царкоўныя святы” [2, с. 81]. Такім чынам, здрада радзіме, яе забыццё – найвялікшы грэх, за які, паводле танкаўскай канцэпцыі жыцця, чалавека чакае жорсткае пакаранне.

Прыярытэт патрыятычнага пачатку ў лірыцы М. Танка бясспрэчны. Так, у вершы “Заўсёды можна знайсці...” паэт праз традыцыйныя для яго мастацкага стылю пералічэнні важных паняццяў і прадметаў чалавечага жыцця канцэнтруе ўвагу на самым сутнасным. Сродкам праяўлення неабыхавасці чалавека, яго грамадскай і чалавечай сутнасці выступае слова. Яно можа валодаць гаючымі ўласцівасцямі, а можа забіваць. Калі мову замянае – чалавека карае Бог альбо ён становіцца ахвярай страшнай хваробы: “Заўсёды можна знайсці // Нейкія словы пры развітанні // З юнацтвам, каханнем, // З усходам і захадам сонца, // З адлятаючым выраем, // З ападаючай лістотай. // З дажджом і снегам, // З прыдарожнымі студнямі, // З начлежным гасцінным цяплом, // З сяброўскай бяседай і чаркай... // І толькі не знойдзеш іх // Пры развітанні з Радзімай” [1, с. 267]. Сапраўды, немагчыма падабраць словы, знайсці патрэбныя, самыя ёмістыя, каб выразіць боль чалавека, які назаўсёды пакідае родную зямлю.

Беларуская зямля не вылучаецца ніякімі экзатычнымі краявідамі, усё ў ёй сціпла, лаканічна. Гістарычны лёс яе быў цяжкім, а часам нават і трагічным. Аднак патрыятычнае пачуццё настолькі завалодвае лірычным героем М. Танка, што растлумачыць прычыну гэтай прывязанасці да роднай зямлі проста немагчыма (“Гэтая зямля – нічым не прыкметная...”):

І нікому не зразумець –
Чаму, развітваючыся,
Кожны з нас бярэ з сабой
Жменю гэтай зямлі [1, с. 197].

У. Коваль адзначаў: “Вялікая магічная сіла, па народных павер'ях, утрымліваецца ў роднай зямлі. Таму раней людзі, адпраўляючыся ў чужыя краі, бралі з сабою (насыпалі ў анучку) жменьку бацькоўскай зямлі” [2, с. 74].

М. Танк – чалавек з надзвычай абвостраным сумленнем. Таму ў яго духоўным свеце пастаяннай з'яўляецца тэма вяртання да вытокаў. Няхай у вобразе блуднага сына, які, павандраваўшы па свеце, зведаў многа гора, але лірычны герой М. Танка ўсё ж вяртаецца туды, дзе ён пачаўся як чалавек. Адным з самых пранікнёных у гэтым плане ўяўляецца класічны танкаўскі верлібр “Парог, вычасаны з успамінаў...”. Верш трымаецца на ўмоўна-асацыятыўнай вобразнасці. Вось, што адзначала адносна майстэрства М. Танка ў сферы метафарычнага асэнсавання рэчаіснасці Н. Кузьміч: “...Тут – натуральнасць і глыбіня выяўлення з'яў жыцця, яны ўзбуйняюцца і абагульняюцца метафарай. Яна, дарэчы, асацыятыўная, у яе арбіце тонкія і выразныя штрыхі і адценні, што ўзбагачаюць аб'ём паэтычнага радка, умацняюць яго успрыманне і гучанне” [3, с. 103]. Так, абстрактнаму паняццю “ўспаміны” надаецца рэчыўная і пластычная канкрэтыка. З успамінаў, як з дрэва, можна вычасаць парог роднай хаты; гэта значыць, што памяць лірычнага героя настолькі ўчэпістая, што “занатавала” бацькоўскую хату ў самых маленькіх падрабязнасцях. Вычасаны з успамінаў парог набывае канкрэтныя контуры, абрысы. Скрып паржавелых завесаў параўноўваецца з песняй цвыркуна, адвечнага жыхара сялянскіх хат, крыніцы казачнай творчасці маці. Праз вобраз вокнаў, зашклёных зусім не шклом, а вачамі блізкіх, па-мастацку перадаецца атмасфера спрадвечнага чакання бацькамі дзяцей. Вобраз хаты таксама падпарадкаваны законам мастацкага мыслення М. Танка. Хата пакрытая зусім не

будаўнічымі матэрыяламі, а крыламі ластавак. Ластаўкі – спрадвечныя спадарожнікі чалавечага жылля. Аднак тут бачыцца і больш глыбокі, філасофскі сэнс. Дах хаты ў разрэзе нагадвае птушыныя крылы, а сама хата без даху нагадвае пустое, занябаное дзецьмі (птушанятамі) гняздо.

Кожны сінтаксічна аформлены перыяд заканчваецца аднолькавай фразай – *астаўся за мной* (ці *асталіся, асталася ў залежнасці ад граматычнай формы*). Нібыта спрацоўвае прынцып рэха, які нагадвае лірычнаму герою верша пра страчаныя духоўныя скарбы, што засталіся за ім. Пра неабходнасць вяртання да самога сябе, да вытокаў сведчыць і рытарычнае пытанне, зададзенае лірычным героем ці то сваім уяўным апанентам ці самому сабе:

Як жа мне не азірнуцца назад,
Нават калі б я застыў
Слупом солі? [1, с. 154].

Вобраз слупа солі запазычаны М. Танкам з біблейскай легенды пра боскае пакаранне гарадоў Садома і Гаморы. У слуп солі ператварылася жонка Лота, якая азірнулася на родны горад, нягледзячы на папярэджанне Бога. Аднак лірычны герой М. Танка, усведамляючы жорсткасць пакарання, не можа не азірнуцца, бо прыцягненне роднай зямлі і пачуццё віны перад бацькамі непераадольныя. Сапраўды, “чалавек памірае духоўна, калі страчвае цяпло бацькоўскай хаты, матчыну любоў” [4, с. 534].

Такім чынам, радзіма для лірычнага героя паэта – неад’емны кампанент светабудовы, сутнасць і сэнс жыцця. Вартасць чалавека, яго духоўна-маральны статус вымяраецца ў мастацкай канцэпцыі жыцця М. Танка значнасцю для яго патрыятычных прыярытэтаў.

Літаратура

1. Танк, М. Выбранае: Вершы, прадм. В. Зуёнка / М. Танк. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 335 с.
2. Коваль, У. Народныя ўяўленні, павер’і і прыкметы: даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. Коваль. – Гомель: Бел. агенцтва навукова-тэхн. і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с. ●
3. Кузьміч, Н. Заўважаныя памылкі, або Ё райскім садзе паэзіі / Н. Кузьміч // Першацвет. – 1997. – № 12. – С. 102–104.
4. Морозов, И. Основы культурологии. Архетипы культуры / И. Морозов. – Минск: «ТетраСистемс», 2001. – 608 с.